

VLADIMIR MARKOVIĆ
 Filozofski fakultet, Beograd
 Sociologija, 4. godina
 Srbija, SRJ
 e-mail: vladmarx@yahoo.com

UDK: 329-057.875(497.11)"1999/2000"
 323.22/.27-057.875(497.11)"1999/2000"

Primljeno: 10. ožujka 2001.

"Druga Srbija" u Diskrepanciji

Elementi ideologija neoliberalizma i orijentalizma u procesu konstituisanja jednog balkanskog civilnog društva

Sažetak

Ovaj rad se bavi nekim elementima ideologije organizacije-pokreta Otpor, koja je izrasla iz studentskih gibanja i bila jedna od najaktivnijih snaga civilnog društva u Srbiji suprotstavljenog Miloševićevom režimu. Ti ideološki sadržaji i danas su relevantni za procese konstituisanja identiteta srbijanskog civilnog društva. Među njima se posebno ističu uticaji ideologije neoliberalizma i orijentalističkog diskursa. U radu se kritikuje neselektivan odnos ideologa Otpora prema domaćim istorijsko-kulturnim tradicijama (otomanskoj baštini, npr.), i ukazuje se na ograničenja u procesu kreiranja nepatvorenog identiteta jednog balkanskog civilnog društva.

Ključne riječi: civilno društvo, ideologija Otpora, miloševićevska Srbija, neoliberalizam, orijentalizam

➡ U društvenoj proizvodnji svoga života poslednjih deset godina u Srbiji ljudi stupaju u određene, nužne odnose (da li i nezavisne od njihove volje?), odnose kulturne proizvodnje identiteta koji odgovaraju pozno-kapitalističkom stupnju razvitka idejnih snaga.

Opređenost za ratnu politiku, u funkciji etno-nacionalističke mobilizacije stanovništva, bila je karakteristična za većinu političkih aktera u miloševićevskoj Srbiji. Identitetska osnova koju je proizvodila sfera političkog nije na duži rok mogla da zadovolji autentične interese utemeljene u praksi društvene zajednice. Stoga je i bio nužan kolaps hegemonističkog projekta¹, pri čemu su značajnu ulogu odigrale međunarodna zajednica, snage političke opozicije i snage civilnog društva (u nastajanju). Vredi napomenuti kako dejstvo nijednog od ovih činilaca nije bilo neprotivrečno.

Predašnja društvena situacija u Srbiji, koju je bitno oblikovala izolacija i samoizolacija, potkrepljivala je tezu da "pojave poput Miloševićevog režima nisu u suprotnosti sa 'novim svetskim poretom', već su njegov *simptom*", te da je "izbor između 'novog svetskog poretka' i njemu suprotstavljenih neorasisitičkih nacionalista lažan: to su dve strane iste medalje - sam 'novi svetski poredak' stvara monstroznosti protiv kojih se bori" (Žižek, 1999: 42).

Stoga ne bi trebalo da čudi to što je idejna (čak više negoli finansijska) zavisnost prodemokratske opozicije i institucija civilnog društva, od vodećih činilaca razvijenog Zapada s jedne strane do okrenutosti atavističkim porivima etničkog partikularizma s druge, uslovljavala pojavljivanje mnoštva neadekvatnosti u pokušajima artikulacije valjane alternative nedemokratskoj vlasti i njenoj imperijalnoj politici. Zato je i bilo potrebno, nažalost, toliko dugo čekati na promenu političkog režima. Pri toj promeni, pak, značajnu ulogu su odigrale nevladine organizacije i druge građanske inicijative (kao začeci izgradnje

¹ Iako je poređenje umesno, skrupulozna analiza bi pokazala da se 5. oktobar 2000. u Srbiji značajno razlikuje od 3. siječnja 2000. u Hrvatskoj, i to ne samo zbog upotrebe nasilja i redosleda poteza.

civilnog društva), koje su povremeno pokazivale manju podložnost onim slabostima koje su mučile stranačku opoziciju. U profilisanju tog segmenta srbijanske scene, značajni udel su preuzele relativno široke skupine omladine, te studentkinja i studenata. Uostalom, izvestan broj nekadašnjih "studentskih lidera" već sredinom protekle decenije je, svojim iskustvom i *harizmom*, obogatio scenu koju sačinjavaju civilni sektor i opozicione partije.

Za studentski pokret ili, bolje rečeno, "studentska gibanja" u Srbiji tokom devedesetih, kao jedan od primera najizrazitije artikulisanih suprotstavljanja oficijelnoj državnoj politici "difuzne fašizacije", karakterističan je jak demokratski nabo, koji ipak nije bez senke koju stvara tendencija studentskih predvodnika da se narcisoidno užive u ulogu avangarde i neukaljanih arbitara za sva društvena i politička pitanja. Mit o netaknutom moralnom integritetu, kojim je bremenit svaki studentski zahtev, dugo je bio opšte mesto političkih spekulacija kako studenata koji su protestovali, tako i onih snaga koje su u studentskim protestima videle pretnju ili podršku za svoje interese. Fingirana široka podrška studentskim protestima 1992. i 1996/97 išla je ruku pod ruku sa težnjama većeg dela predvodnika i učesnika i učesnica protesta da ne kreiraju kontrakulturu već da artikulišu stremljenja "moralne većine" građana, često i u naglašenom nacional-romantičarskom ključu. Otuda i potreba da se podrška antirežimskim zahtevima studentskog protesta traži od Srpske pravoslavne crkve (SPC), Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU), vojske, i drugih nacionalnih institucija. Evidentno, studentska 1968. je prošla i više se ne vraća, te su konzervativnost i "kontra-kontrakulturalnost" bitno obeležile različita manifestovanja studentskog pokreta u Srbiji, uhvaćenog, devedesetih godina, u zamku viška tradicionalizma i manjka solidarnosti.

Izdanak ovakvih tendencija među aktivnom studentskom populacijom bio je *Otpor*². U početnoj nedoumici da li je reč o studentskoj *akciji*, omladinskoj *grupi*, studentskoj *organizaciji*, narodnom *pokretu*, ili pak samo jednom široko prihvaćenom sloganu, Otpor je dosledno nastupao jedino kroz neprestano promovisanje znaka stisnute pesnice. Primarnost vizuelnog identiteta i dominantna uloga "marketinške službe" istiskuju u drugi plan koordinaciju akcionih tela na fakultetima, jer je sva ona, medijima interesantna uzavrelost na fakultetima već bila splasla. Počevši kao reakcija na sprovođenje Zakona o univerzitetu, tokom vremena Otpor se sve više okretao "jedinoj pravoj meti" - Slobodanu Miloševiću kao personifikaciji svih frustracija mladih ljudi u Srbiji.

Otpor se na taj način etablirao kao ilegalna organizacija koja je pretendovala da mobiliše široke slojeve mladih, na temeljima romantičarske vizije pobunjenništva i gotovo revolucionarne borbe protiv bolesnog i korumpiranog sistema. Uticaj pojedinih opozicionih stranaka na mladu organizaciju bio je donekle ublažen deklarisanjem ovakvog radikalizma. Otpor je tako postao i kritička alternativa nesposobnim i sklerotičnim strankama opozicije, koje za deset godina nisu uspele da skinu "komuniste" (ili "crvenu bandu") sa vlasti. Preuzimajući obrasce delovanja društvenih pokreta³, koji se prema drugim

² Donošenje novog zakona o univerzitetu (čiji je inspirator bila ultradesničarska Šešeljeva Srpska radikalna stranka), u senci rata na Kosovu, leta 1998, bilo je, od strane vlasti u Srbiji, sprovedeno kao protivmera razvijanju studentskog pokreta i drugim slobodoumnim "talasanjima" u akademskoj zajednici. Groteskni početak primenijavanja ovog zakona, u jesen 1998, izazvao je komešanja na fakultetima u Srbiji, naročito na Filološkom i Elektrotehničkom u Beogradu, što je uslovalo da parola "Otpor!", koju je kasnije autorizovala nekolicina studentskih aktivista delimično poznatih i iz ranijih protesta, bude rado prihvaćena među onima koji su iskusili šta u praksi znači uništenje autonomije univerziteta.

³ Ono čime je Otpor nastojao da se svrsta u grupu novih društvenih pokreta, kakvi su bili karakteristični za Evropu osamdesetih, je, pre svega, načelno napuštanje organizacionog principa diferencijacije, posebno one vertikalnog smera. Nepostojanje hijerarhije i formalnog vodstva u svom pokretu "otporaši" objašnjavaju potrebom za izbegavanjem mogućnosti da vlasti potkupe ili zastraše lidera/lidere pokreta, kao i prezasićenošću naroda gomilom raznih "lidera i liderčica". Paradigmi novog društvenog pokreta Otpor se približavao i činjenicom da je način na koji su se pojedinci uključivali u njegove akcije uglavnom bio "neformalan, *ad hoc*, diskontinuiran, sadržajno-senzitivan i egalitaristički" (Offe, 1987: 134). Međutim, težnja za ekspanzijom pokreta, za osnivanjem lokalnih odbora širom Srbije, i za prodorom među srednjoškolke i srednjoškolce, dovela je do potrebe da iskusni pojedinci instruiraju nove aktiviste za delovanje na terenu, što, uz izraženiju podelu zaduženja između "skica-timova" (koji osmišljavaju akcije i koordinišu rad ostalih lokalnih timova) i "akcionih timova" (zaduženih za lepljenje plakata, deljenje letaka i izvođenje performansa), izaziva postepeno razrušavanje nehijerarhijske fasade Otpora, pa čak dovodi u pitanje njegov status pokreta - približavajući ga, stilom rada, krugu klasičnih političkih organizacija. Štaviše, od početka prisutna a potom sve izrazitija neformalna hijerarhizovanost, postojanje nekolicine osoba koje donose odluke, a ne podležu nikakvoj izbornoj proveri među članstvom, u pitanje je dovela i samu demokraciju organizacije, makar u proceduralnom smislu.

V. Marković: "Druga Srbija" u diskrepanciji

učesnicima u političkom životu i prema svojim protivnicima ne odnose kao prema onima sa kojima su mogući pregovori, stvaranje kompromisa, postepenih poboljšanja i reformi putem organizovanih pritisaka, već pre kao prema onima sa kojima su oštre antinomije (tipa: mi/oni, pobjeda/izdaja) jedini mogući oblik komunikacije, Otpor je pridobio simpatije šire javnosti, već zamorene bezizglednošću značajne političke promene u Srbiji.

Tu već dolazimo do momenta kada Otpor postaje vodeći faktor ili, prema Gramscijevoj terminologiji (Gramši, 1980: 81), "hegemonistička snaga" civilnog društva u miloševićevskoj Srbiji. Takav status će, svakako, imati određene posledice i u postmiloševićevskoj eri, te se stoga ovaj rad bavi nekim elementima Otporove ideologije kao relevantnim za procese konstituisanja identiteta srbijanskog civilnog društva čak i u razdoblju kada više ne bude bilo Otpora.

Za razliku od nekadašnjih novih društvenih pokreta kojima "tipično, nedostaje koherentan sistem ideoloških principa i interpretacija sveta iz kojeg bi mogla da se izvede slika poželjnog društvenog uređenja" (Offe, 1987: 134), Otpor je davao poseban značaj jednom takvom sistemu, na čijoj izgradnji su radili politički najupućeniji čelnici organizacije, prekaljeni *opinion makers*, u saradnji sa savetodavcima iz sveta političkog marketinga. Ideološki profil (ili tek pokušaj ideološkog profilisanja) "buntovnog pokreta" izranjao je iz nekoliko ključnih dokumenata i izjava koje su proizveli *otporaški* "ideolozi".

Izgrađivanje specifične balkanske predstave o sebi, sa svim protivurečnostima koje takav poduhvat nosi sa sobom - naročito kada se, kao ovde, radi o diletantskom poduhvatu - olakšano je postojanjem jednog proverenog mehanizma etiketiranja, poznatog kao *orijentalistički diskurs* ili *orijentalizam*. Nesigurnost, koja nužno karakteriše traganje za identitetom jedne političke artikulacije u Srbiji devedesetih, može lako da se kompenzuje preko građenja vlastitog identiteta nasuprot "orijentalnom" drugom. To drugo se žigoše na različite načine, pa bi se tako "mogli 'orijentalizovati' i delovi sopstvene istorijske prošlosti (obično otomanski period i otomansko nasleđe)" (Todorova, 1999: 44). Upravo takvom se poštapalicom služe sastavljajući jednog programskog dokumenta Otpora, kada izjavljuju da

"na prostoru Balkana i Srbije nalazimo dve iskonski suprotstavljene tendencije, dva drveta koja potiču iz potpuno različitih civilizacijskih i istorijskih korena. Prvi koren, koji ćemo nazvati azijskim, ne zbog kontinenta sa koga originalno potiče, nego zbog mentaliteta otomanskih sultanija i islamskih amahirija, u Srbiji vuče poreklo od gotovo petovekovne turske okupacije sna no ojačane vladajućom ideologijom nadri-socijalizma".

Nastavak ovakvog razmišljanja gubi se u spekulacijama o autentičnoj civilizacijskoj osnovi, kroz svojevrsni *bricolage* sa tradicionalističkim i neoliberalističkim šablonima:

"Drugi koren, očićen u prosvetiteljskim vizijama Svetog Save i Dositeja Obradovića, dugo je na ovom prostoru potiskivan dominantnim azijskim korenom. Taj evropejski koren, koji počiva pre svega na inicijativi pojedinca i ličnoj motivaciji kao osnovi društvenog prosperiteta bitno su ojačali na i sunarodnici koji su se u devetnaestom i početkom dvadesetog veka vratili sa studija u Evropi, obnavljajući u voljenoj otadžbini gotovo zatruti evropejski duh. Osnov evropejskog modela je da bogat i zadovoljan pojedinac gradi temelje bogatog i prosperitetnog društva. Sistem vrednosti je u ovom modelu egzaktan, a njegovi zakoni, zakoni su lične motivacije i slobodnog tržišta u svim oblastima aktivnog života, kako materijalnog (rad, lično i porodično blagostanje) tako i nematerijalnog (ideje, kultura i obrazovanje). Baza ovog društvenog modela počiva dakle na ličnoj inicijativi, dok je u središtu sistema društvenih vrednosti pojedinac, sa svojim željama i htenjima, sa svojim manama i strahovima, idejama i delima.

Još uvek dominantan, azijski model pokušava da svim silama u Srbiji zatre ovaj evropejski koren, ali nikakve istorijske šanse za tako nešto na duži rok ne

*postoje. Zaludni su zato pokušaji da se Srbija pretvori u ostrvo gubavaca izolovano
bodljikavom ogradom od zastrašujućim opasnim idejama i tendencijama ostatka sveta. Pokušaji
da se ovaj model očuva uspeva privremeno samo u malim i od sveta zaboravljenim
društvima, kakva je Kuba - ali je to nemoguće na raskršću puteva u sred Evrope
- u Srbiji" (Memorandum, 2000).*

Ovakvom retorikom, ne samo da se, ovaj, vlastiti identitet neadekvatno poima, već se u bezobzirnom samohvalisanju čitava kultura drugog (zapravo prilično heterogenog niza *drugih*, bili oni Turci, žene, Libijci, socijalisti, gubavci ili Kubanci) onako uzgredno diskredituje u histeriji univerzalnog krstaškog pohoda na "korene despotizma", u jednoj narcisoidnoj harangi koja se reflektuje u izjavi kako "Ideja Otpora... sa sobom nosi istorijsku opasnost za svaki režim azijske sultanije"⁴ (Memorandum, 2000).

Prelaz sa reči na dela, posebno problematično polje kada je ovakva ideološka naracija u pitanju, pokazuje se mogućim, što ilustruje akcija koju je Otpor izveo 26. 2. 2000, ispred tvrđave u Nišu, pod nazivom "Istraga poturica" (*sic!*). Ta manifestacija imala je za cilj da se građani izjasne "jesu li za azijsku Srbiju, po ugledu na Tursku, Irak i Liban, koju nam vlast nudi, ili za evropsku demokratsku Srbiju po ugledu na zapadne napredne države, za koju ćemo morati da se izborimo"; na kraju akcije navedeno je da je rezultat "istrage" taj, da se "oko 500 ljudi izjasnilo za Srbiju u Evropi a samo jedna osoba za azijsku Srbiju"⁵ (Istraga poturica, 2000).

Reč je, naime, o "postmodernističkom" diskursu, o "dosledno postideološkom, 'nomadskom' diskursu politike" (Janković i Ristić, 2000: 46), koji se upetljao u "mračne lagume" orijentalizma, čime, doduše na krajnje specifičan način potvrđuje pretpostavku prema kojoj "i u postmodernizmu orijentalizam nastavlja da vrši svoju uobičajenu ulogu karikiranja i ideološkog učutkivanja azijskih civilizacija" (Sardar, 1999: 107). Ako bi se, pak, osvrnuli i na drugi element "kraja velikih priča", pozornost bi morali da obratimo upravo na to - na "kraj istorije". Ideologija neoliberalizma, kakva se pomalja iz programskih stavova Otpora, organski je povezana sa diskursom orijentalizma.

Naime, kultur-rasističke teze imaju temeljne poticaje u težnji za istorijskom legitimacijom vlastitih pretenzija na status zapadnog društva *par excellence*. Globalizacijski proces/projekt u sebi sadrži izvesne zahteve za iskorenjenošću u svrhu unificiranja, ali se iza tog prvog ideološkog vela nalazi gotovo prečutana neophodnost *pripadanja* određenoj tradiciji, kako bi se određeno društvo našlo u grupi dobitnika a ne gubitnika globalizacije. "Liberalna demokratija koja se pojavljuje na kraju istorije nije dakle potpuno moderna. Da bi institucije demokratije i kapitalizma funkcionisale valjano, one moraju koegzistirati sa izvesnim predmodernim kulturnim običajima koji obezbeđuju njihovo valjano funkcionisanje" (Fukujama, 1996: 381).

U želji za obračunavanjem sa "pogubnim tekovinama kolektivizma", paradoksalni antilevičarski polet Otpora ide dotle da zauzima poziciju jake averzije čak i prema problemima socijalnog staranja i osnovnih radničkih prava, što je već karakteristično za ekstremni vid ideologije neoliberalizma. Tako se u *Deklaraciji*, dokumentu kojim se izražavaju ciljevi Otpora, ovaj pokret zalaže za "prestruktuiranje privrede, stvaranje uslova za slobodno tržište i neminovnu privatizaciju, kao i otvaranje prema stranom kapitalu uz zakonske garancije koje bi omogućile sigurna ulaganja" (Deklaracija, 1999). O nekim eventualnim garancijama za zaposlene i o regulisanju socijalnih davanja, kao merama za ublažavanje posledica velikih strukturnih promena u privredi, nema ni reči, a i kako bi bilo kada se u istoj *Deklaraciji*, već u sledećem paragrafu, koji se odnosi na "socijalnu pravdu", pod pojmom socijalne pravde podrazumevaju doslovno samo dve stvari. Definicija Otpora za sadržinu pojma *socijalne pravde* priznaje jedino "ravnopravne uslove pri zapošljavanju, kao i redovnu isplatu plata i penzija" (Deklaracija, 1999).

Kako je, valjda, dokazano da je imperijalizam "najviši stadijum kapitalizma", kod ideologa Otpora je vizija ekonomskog razvoja protkana izvesnim militarističkim *ethosom*. Iza hegemonističkog zahteva

⁴ Uzgred, česta upotreba izraza "sultanija" očito se zasniva na previđanju činjenice da je ta reč u različitoj literaturi označavala bilo suprugu sultana, bilo sultanovu kćer, i da se nikada nije koristila da označi sultanistički oblik vlasti, ili zemlju čiji vladar ima titulu sultana, odnosno sultanat.

⁵ Indikativan je ovde militantan odnos prema vlastitoj istorijskoj baštini - Niška tvrđava predstavlja jedan od značajnijih spomenika iz perioda otomanske vladavine. Kada se ne bi susretali sa ovolikim stepenom ignorancije "otporaša", zanimljiva bi bila eventualna njihova reakcija na istoriju Beograda, koji se, inače, od XVI veka zvanično nazivao *Dar-ul-Džihad* (kuća svetog rata, na arapskom).

za vodećom ulogom Srbije na Balkanu, za njenim prerastanjem u regionalnu silu, nalazi se i zaključak prema kojem je Srbija

"jedno vreme pod svojom neposrednom vojnom kontrolom imala veliki deo teritorije balkanskog poluostrva, ali tu kontrolu nije uspela da zadrži. Zato je vojno prisustvo potrebno u narednom veku zameniti ekonomskim prisustvom i to po principu Balkanskog Komonvelta, zone u kojoj će Srbija svoje ekonomske interese moći da ostvaruje putem regionalne inicijative" (Memorandum, 2000).

Što se tiče željene privredne ekspanzije, ona je strogo povezana sa promovisanjem elitističkog načela:

"Po to je za efikasnu privredu pored radne snage potreban i menad erski sloj stručnjaka i donosilaca odluka, posebnu pa nj u treba obratiti na razvoj takvog sloja" (Memorandum, 2000).

Kao "zbiha neupitani vernici korporacijskog sistema slobodnog tržišta" (Said, 2000), avangardne mlade snage srbijanskog civilnog društva, oličene u Otporu, su, preko prikazanih manifestacija svojih uverenja, dočekale i momenat da im se dodeli godišnje MTV priznanje "Free your mind" za 2000. godinu, na račun "zalaganja za slobodu mišljenja i poštovanje ljudskih prava".

Uzajamno prepoznavanje i priznavanje vladajućih pop-kulturnih tokova liberalnog (poznokapitalističkog Zapada i *hegemonističke snage* unutar civilnog društva u Srbiji uputiće na sumnju kako je svako nasilno prisvajanje viška vrednosti praćeno lukavim iznuđivanjem "viška uživanja". Uostalom, na sličan način je "mit o istočnjačkom despotizmu omogućio reformatorski nastrojenim teoretičarima iz XVIII veka da stvore [...] moderne načine iznuđivanja poslušnosti" (Groniřar, 1988: 155).

Kada se uzme u obzir epohalan značaj koji je Otpor imao za mobilizaciju širokih skupina omladine u projektu detronizovanja prethodnog režima, a time i za njihovo politizovanje, te bitnije uključivanje u rad nevladinih organizacija i udruženja, postaje evidentan veliki uticaj Otpora na kreiranje identitetske osnove za razvijanje "Druge Srbije" u narednim decenijama.

Izgleda da se pred budućim civilnim društvom u Srbiji još uvek nalazi velika provalija suočavanja sa vlastitim ograničenjima i vlastitom odgovornošću. Posle nestanka S. Miloševića sa scene, i Otpor je izgubio svoj *raison d'être*, ali će, pritom, ostati posledice nepromišljenog smera artikulisanja političke i kulturne alternative, posledice neselektivnog obračuna sa domaćim istorijsko-kulturnim tradicijama, i olakog prihvatanja neoliberalne ideologije. Sve to može da stvori brojne zapreke pred pokušajima afirmisanja kritičkog duha u domaćoj političkoj kulturi i racionalnog antifašizma, te afirmisanja nepatvorenog interkulturalizma, čija bi egzistencija mogla da izvire iz bogatstva istorije Balkana.

Literatura

- *** (1999) "Deklaracija OTPORA za budućnost Srbije". U: *Srpski otporaš*. (pamflet)
- *** (2000) "Istraga poturica". *OTPOR! Info*-26.2.2000. URL: <http://www.otpor.com> (web-stranica posećena 25. 7. 2000.)
- *** (2000) "Memorandum". *OTPOR!*. URL: <http://www.otpor.com> (web-stranica posećena 25. 7. 2000.)
- Fukujama, Francis (1996) "Konflikt kultura". *Treći program* 27 (3, 4): 373-443
- Gramsci, Antonio (1980) *Filozofija istorije i politike*. Beograd: Slovo ljubve
- Groniřar, Alen (1988) *Struktura saraja. Azijski despotizam kao tvorevina mašte na Zapadu u XVIII veku*. Beograd: Vuk Karadžić
- Janković, I. i Ristić, B. (2000) "Kome smeta Otpor?". *Republika* 12 (234): 46
- Offe, Claus (1987) "Novi društveni pokreti - izazov granicama institucionalne politike". U: Pavlović, Vukašin (ur.): *Obnova utopijskih energija*. Beograd: IIC SSO Srbije i CID PK SSO Jugoslavije. Str. 125-162.
- Said, Edward (2000) "Problems of neoliberalism". *Al-Ahram Weekly*. 7-13. September 2000, URL: <http://www.ahram.org.eg/weekly/2000/498/op2.htm> (web-stranica posećena 20. 9. 2000.)
- Sardar, Ziauddin (1999) *Orientalism*. Buckingham: Open University Press
- Todorova, Marija (1999) *Imaginarni Balkan*. Zemun i Beograd: Biblioteka XX vek i Čigoja štampa
- Žižek, Slavoj (1999) "NATO as the left hand of God?". *Bastard* (global edition). Str. 40-42.

“THE SECOND SERBIA” IN DISCREPANCY

The elements of ideologies of neoliberalism and orientalism in the process of constituting on a Balkan civil society

Vladimir Marković

Summary

This paper deals with some elements of ideologies of organization - movement Otpor (“Resistance”), which sprang from student movements and which was one of the most active forces of civil society opposing to the Milošević regime. These ideological contents are at present relevant to the processes of constituting the identity of Serbian civil society. Among those the most emphasised influences are those of neoliberal and orientalist discourse. This paper criticizes the unselective relations of “Otpor” ideologists towards the domestic historical and cultural traditions (for example, the Ottoman tradition), and points to the limitations in the process of creating the authentic identity of a Balkan civil society.

Key words: *civil society, “Otpor” ideology, Milošević’s Serbia, neoliberalism, orientalism*